

חברת הלומדים

כשקיבלה עדה יונת, חוקרת במכון ויצמן, פרס נובל, נשאלה: האם צפויים לנו פרסי נובל נוספים בעתיד? וענתה: אני תוצר של מערכת החינוך של שנות השישים. בעקבות התשובה הזאת נשאל נשיא מכון ויצמן: מה חסר כדי שיהיו לנו עוד כמותה? חסר תקציב? חסרים תקנים? חסרות תשתיות? וענה: חסרה לנו הערכה למדע ולמחקר ללימוד ללומדים ולמלמדים.

אז איך קרה שיש לנו במדינה הקטנה והמסוכסכת הזו תשעה בעלי פרס נובל ארבעה לשלום וחמישה לשאר תחומי הפרס? זה מתחיל ברבי יוחנן שהמציא את היהדות מחדש אחרי החורבן.

יוחנן בן זכאי

כשיצא יוחנן בן זכאי בארון מתים מן העיר הכלואה במצור מבחוץ ואוכלת יושביה מבפנים, לא ביקש מן הקיסר אספסינוס שיחוס על העיר. כנראה חשב שגורלה נחרץ. הוא ביקש "תן לי את יבנה וחכמיה" עבר ליבנה ריכז סביבו תלמידים והחל ליצור את התורה שבעל פה. ומה שיצא שונה ממה שמצא.

מצא	יצא	
כהנים	חכמים	משרתי הפולחן
ריכוז	ביזור	ארגון הפולחן
בית המקדש	בית הכנסת והשולחן	מקום הפולחן
שלוש רגלים	כל השנה	זמן הפולחן
כהנים	חכמים	נושאי הידע
כהנים	הציבור הרחב	יודעי קרוא וכתוב
נייחת	ניידת	דת

התחלת הביזור של לימוד התורה התרחשה עוד בימי עזרא הסופר. עשר תקנות תיקן עזרא הסופר: שקורין במנחה בשבת וקורין בשני וחמישי. (בבא קמא פב ב) וכדי שיבינו "ניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ובלשון ארמית".

תהליך הדמוקרטיזציה של הלימוד לא מסתיים ברבי יוחנן בן זכאי ובמעבר הידע מכהנים לחכמים. שני דורות לאחריו חכמים מורדים ברבן גמליאל ופותחים את דלתות בית המדרש לרווחה. וכך היה הדבר: אותו יום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים להכנס... (ברכות כח א)

אבל אקט הביזור הקריטי אירע בימי יוחנן שנאמר: כשחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין.

הביזור של הפולחן חייב מציאות ספר תורה בכל עיר או עיירה ובכדי להשתמש בו היו נחוצים יודעי קרוא וכתוב ולומדי תורה, אבל ללימוד יש מחיר כפי שנראה בסיפור אלעזר ובסיפור אילפא ויוחנן.

תורה נקנית ביסורים

אלעזר בן הורקנוס

אלעזר גדל במשק עם אביו ואחיו. כשבגר ביקש מאביו ללמוד אצל רבן יוחנן. אמר לו: לא תלך עד שלא תחרוש מלוא המענה. חרש הלך ולמד. אמרו אחיו לאביו: למה יהא אלעזר זכאי לחלק בירושה כשאינו משתתף כמונו בצבירתה? הדיר אותו מן הירושה... לסיפור הזה סוף טוב אבל בחיים ממש, ללימוד יש מחיר והוא כמות החיטה שלא תגדל בשדה שלא נחרש. המחיר הזה מכונה בשפת הכלכלה "הוצאה אלטרנטיבית". ועל הוצאה כזו מסופר בסיפור אילפא ויוחנן.

אילפא ויוחנן

שני תלמידי חכמים צעירים למדו בחברותה והיו מזקקים בפרנסתם. אמרו: הבה נלך ונעשה עסק ונקיים בנפשנו "אפס לא יהיה בך אביון". ישבו תחת הכותל והיו אוכלים פת. באו שני מלאכי שרת וישבו מעבר לכותל. שמע יוחנן אחד אומר לחברו: הבה נשליך עליהם את הכותל ונהרגם לפי שמניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה. אמר לו המלאך האחר: הנח להם יש ביניהם אחד שהשעה עומדת לו. רבי יוחנן שמע, אילפא לא שמע. אמר לו (יוחנן לאילפא): האם שומע אדוני דבר? אמר לו: לא. אמר רבי יוחנן בליבו: כיוון שאני שמעתי ואילפא לא שמע, מכאן שלי עומדת השעה אחזור ואקיים בעצמי "כי לא יחדל אביון בקרב הארץ". יוחנן חזר לבית המדרש אילפא לא חזר. עד שבא אילפא ממסעותיו, מלך רבי יוחנן. אמרו לו לאילפא "אם היה אדוני יושב ולומד כאן, לא היה מולך פה רבי יוחנן". תלה עצמו בתורן של הספינה. ואמר: "אם יש אדם שישאל אותי מתוך הבריתה של רב חייא ורב הושעיה ולא אפתור לו את הבעיה מתוך משנתנו, נופל אני מתורן הספינה וטובע..". מן הסיפור הזה אנו רואים שהגמרא מעמידה את האדם בפני ברירה, לימוד או עסקים, ולא מסתירה את דעתה שהלימוד עדיף כדברי המלאכים: "הבה נשליך עליהם את הקיר לפני שמניחין חיי עולם

ועוסקים בחיי שעה", אבל הגמרא מבינה גם לליבו של אילפא שרוצה לאחוז בזה וגם מזה לא להניח ידו. ובכל זאת חכמים אומרים לו: אם היה אדוני יושב ולומד איתנו כאן לא היה מולך רבי יוחנן. כלומר בחרת בספינה הפסדת בישיבה. וזו ההוצאה האלטרנטיבית שכל כך כואבת לך. בשיר המצורף נעשה ניסיון להעביר את הדילמה הזו לזמננו, גם היום עומדת בפני התלמיד המוכשר הברירה בין הצטרפות לחברת הייטק וחתירה לכיוון המיליון, לבין לימוד בכוון הדוקטורט ומחקר בטכניון.

אילפא ויוחנן

ישי ספרים 15.4.08

שני מרצים צעירים
ישבו כהרגלם
ואכלו חומוס בפיתה
על הדשא
בגבעת רם

אמרו זה לזה :
"מה יוצא לבנאדם
מזה שהוא חכם?"
אין קביעות,
המשכורת לא משהו
והעבודה סתם

"אפס לא יהיה בך אביון"
חשבו השניים
לקיים בעצמם
נמנו וגמרו
ליזום מיזם

לא עבר זמן רב
ו-sms קטן
גונב
לנייד של יוחנן
היה בו מסר
ממשרדו של הדיקן

אחד משניים
יעלה לדוכן
במסר נאמר
ראה אותו יוחנן
ולאילפא חברו
לא סיפר דבר

"לא יחדל אביון מקרב הארץ"
אקיים בעצמי
יוחנן אמר
את המיזם גנז
ולביתו חזר

נקפו שנים

יוחנן שבעירו נשאר
היה לפרופסור חבר
אילפא צבר עושר
וחזר לביתו
באוניית פאר

פגשו אותו החברה
ומי נעדר?
יוחנן
חברו משכבר

לו היית לומד איתנו כאן
היית אתה
עומד היום על הדוכן
אמרו לו חבריו

אילפא נעלב
והיו הדברים
שאמרו עליו
כחרב המתהפכת
בבני מעיו

עלה לתורן ואמר
הציגו לי שאלה
אם לא אפתרנה
אקפוץ למצולה

נחלץ לעזרתו
זקן אחד
וחידה לא קשה
למענו חד
פתר אותה אילפא
ומן התורן ירד

זה סיפור פשוט
עליו היה אומר
רבי יוחנן
סיפור לתינוקות של בית רבן
האמנם?

במסכת ברכות אומר רבי שמעון בר יוחאי שלוש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי ייסורין. אלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא. אם כן תורה נקנית בייסורים. לימוד הינו עבודה הכרוכה במאמץ ובנוסף לכך בכדי ללמוד עליך לוותר על ההכנסה שהיית יכול להפיק לו השקעת את זמנך במשהו אחר. הלימוד הוא השקעה מפני שרוב המאמץ ורוב הפסד ההכנסה קורים במשך הלימוד ואילו רוב הפירות מתקבלים לקראת סופו. לכן כדי שאדם ילמד דרוש למשך ו/או לדחוף אותו.

את שמעון ובנו דחפו הרומאים. את רבי עקיבא משכה אשתו ושמעון ובנו שרפו בעיניהם את כל מי שלא למד. למשוך אפשר בדרכים שונות: מקום בעולם הבא, הערכה מצד הסביבה, יתרונות כלכליים ו/או אישה.

סוף כניסה – בנוסף לכוח המשיכה ולכוח הדחיפה יכול לעמוד בפני הלומד סוף. סוף כניסה גבה. כך למשל לפי רחל אליאור לפני שחרב בית המקדש היה הידע הפולחני נחלתם של הכהנים. והגישה אליו מצד שאר העם היתה מוגבלת.

שמעון ובנו במערה

על המערה דיברנו בהרחבה במקום אחר (ראה משל המערה שמעון מול אפלטון כאן). אפלטון אומר בפירוש ושמעון במובלע שמדובר במשל העוסק בחינוך וזה סיפור המערה של שמעון: ישבו חכמים ודיברו ברומי. יהודה דיבר בשבחה ושמעון בגנותה. נודע הדבר לרשות ושמעון ובנו ברחו למערה. שם ישבו ולמדו תורה במשך שנים עשרה שנה. כאשר יצאו מן המערה ראו אנשים חורשים וזורעים. אמרו: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. כל מקום שנותנים עיניהם בו נשרף.

תמריצים ותגמולים

הערכה - רבי ישמעל. שלושה כתרים הם: כתר תורה כתר כהונה וכתר מלכות. כתר כהונה זכה בו אהרון ונטלו, כתר מלכות זכה בו דויד, הרי כתר תורה מונח... שכל מי שזוכה בו מעלה אני ששלושתם מונחים וזכה בכלם. ורבי עקיבא אומר: חביב אדם שנברא בצלם.. חביבין ישראל שנקראו בנים למקום... חביבין ישראל שנותן להם כלי חמדה שבו נברא העולם, שנאמר כי לקח טוב נתתי להם תורת... לפי הרב בנימין לאו רבי עקיבא מראה מדרגות בהערכה: אדם, ישראל וישראל לומד תורה שהוא החביב מכולם.

אישה - רבי עקיבא

רבי עקיבא היה רועה של בנו של כלבא שבוע. ראתה אותו בתו של כלבא שבוע שהוא מעולה וצנוע, אמרה לו: אם אתקדש לך תלך ללמוד תורה בבית המדרש? אמר לה: כן. התקדשה לו בצנעה ושלחה אותו ללמוד. שמע אביה והוציא אותה מן הבית, הדיר אותה הנאה מנכסיו.

עולם הבא - רבי עקיבא

פעם גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה... עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחשבוהו בבית הייסורים... והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל... עד שיצתה נשמתו באחד. יצתה בת

קול ואמרה אשריך רבי עקיבא... אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, זו תורה וזו שכרה.. יצתה בת קול ואמרה אשריך רבי עקיבא שאתה מזומן לחיי עולם הבא.

חשיבות הלימוד - הקדוש ברוך הוא

שאלתם עצמכם מה עושה הקדוש ברוך הוא במשך היום? שתיים עשרה שעות יש. שלוש הראשונות – יושב ועוסק בתורה, שניות יושב ודן את העולם כולו... שלישיות יושב וזן את כל העולם... רביעיות יושב ומשחק עם לויטן. אמר רב יוחאי לרב נחמן בר יצחק.. ברביעיות מה עושה? יושב ומלמד תינוקות של בית רבן.

אישה - ריש לקיש ורבי יוחנן

יום אחד שחה רבי יוחנן בירדן. ראה אותו ריש לקיש, וקפץ אחריו. אמר לו (יוחנן לריש לקיש): גבורתך לתורה. אמר לו (ריש לקיש ליוחנן): יופיך לנשים. אמר לו אם תחזור בך אתן לך את אחותי, שהיא יפה ממני. קיבל על עצמו (עול תורה). רצה לחזור בקפיצה להביא את בגדיו ולא היה יכול (כי מי שטוב בתורה לא טוב בקפיצה?). לימד אותו מקרא ומשנה ועשה אותו אדם גדול.

ספ – ריש לקיש

יום אחד היו חלוקים בבית המדרש: הסיף והסכין מאימתי מקבלין טומאה – משעת גמר מלאכתן (עשיתן) ומאימתי גמר מלאכתן? יוחנן אומר: משיצרפון בכיבשן. ריש לקיש אומר: משיצחצחון במים. אמר לו (יוחנן לריש לקיש): שודד בעניני שוד הוא יודע. אמר לו: ומה הועלת לי. שם (בין השודדים) קראו לי רבי וכאן קוראים לי רבי. אמר לו הועלתי שקירבתי אותך תחת כנפי השכינה. חלשה דעתי רבי יוחנן. חלש ריש לקיש (בגמרא מי שחלש אחרי חצי עמוד מת).

בסיפור הזה מנסה רבי יוחנן להפנות את האנרגיה הכוחנית והמינית של ריש לקיש (השודד) לכוון של לימוד תורה ומצליח. בדרך הוא מציע לריש לקיש את אחותו כפיתיון. הפיתיון התניע תהליך למידה שבסופו היה ריש לקיש גדול בתורה עד... עד שבריתחת הויכוח הזכיר לו רבי יוחנן את עברו וריש לקיש הבין שלא חשוב כמה ילמד ואיך יחכם הוא לא יחשב ממש לתלמיד חכם. נפל ולא קם. הסיפור הזה אינו סוף פסוק בעניין. עוד נאמר באבות דרבי נתן: שלושה כתרים יש: כתר מלכות כתר כהונה וכתר תורה. כתר מלכות לנצר מבית דוד, כתר כהונה לצאצא של אהרון, כתר תורה כל הרוצה יבוא ויטול. לחבורת הלומדים אין סוף, כל מי שלומד יכול.

הצלה - רבי יהודה הנשיא

רבי פתח אוצרו בשני בצורת, אמר: יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי הלכה, בעלי הגדה, אבל עמי הארץ אל יכנסו...

היה רעב בארץ ורבי (חותם המשנה), שהיה עשיר גדול ובעל אדמות בכל הארץ, פתח את אוצרות המזון שלו והאכיל את הרעבים. את מי? לא את כולם רק מי שמוגדר תלמיד חכם מי ששייך לחברת הלומדים. ונתן בהם סימנים: בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד, בעלי הלכה, בעלי הגדה. כאן כבר רואים מסדר של חברים בעלי יתרון. וסוף כניסה גבוה ששומרים עליו אפילו במקרה של אסון.

יתרון כלכלי וסיסמא – רב דימי מנהרדעה

רב דימי מנהרדעה הביא גרוגרות בספינה. אמר לו ראש הגולה לרבא: צא וראה אם תלמיד חכם הוא תפוס לו את השוק (שיהיה לו שם מוניפול) אמר רבא לרבא אדא בר אבא תלמידו: צא תהיה לו בקנקנו. יצא ושאל אותו (את רב דימי): פיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי (פי הטבעת) מהו (האם מטמאה עדיין)? לעניננו כרגע לא חשובים לא התוכן של השאלה ולא התוכן של התשובה, חשוב לנו לדעת שאפשר היה להבחין כאדם זר ולא מוכר ולברר אם תלמיד חכם הוא באמצעות סיסמא שאינה מוסכמת מראש. כדי להבין את גודל העניין תחשבו על טלפון נייד או כרטיס אשראי. הבחורה שמכרה לך אותם, בטלפון, ביקשה ממך את שם הנעורים של אימך אמרת ושכחת על העניין, אבל את שם הנעורים של אימך אינך שוכח לעולם ולכן כאשר תפנה אליהם באיזה ענין וירצו לברר אם אתה ולא איזה חקין, ישאלו אותך לשם הנעורים של אמך. כאן חברות כרטיסי האשראי נעזרו בסיסמא מוסכמת וידועה מראש, אבל רב דימי בא לעירו של רבא מעיר רחוקה בפעם הראשונה ובימים ההם הרשת עוד לא היתה וגם הטלפון הנייד עוד לא נולד, איך יכלו הוא ורבא להסכים מראש על סיסמא. ובכן לשני החכמים המקומי והזר היה בראש טכסט אחד מוכר – הגמרא. הזר נשאל שאלה בענין שעוסקים בו בגמרא. אם יענה נכון הוא תלמיד חכם. יסגרו לו את השוק יזכה למונופולין ויפטר מגרוגרותיו. אם לא יענה או יענה לא נכון ירקבו גרוגרותיו בנהר. והסיסמא הזו בלעדית לחברים במסדר, מי שלא חבר מודר.

פטור מתשלום מיסי כתר - חכמי טבריה ורבי יהודה הנשיא

הרומאים הטילו על העיר טבריה מס כתר (מס קבוע בלי קשר למספר התושבים). באו ראשי העיר לפני רבי ואמרו לו: שיתנו חכמים איתנו. אמר להם: לא. אמרו לו: בורחים אנו אמר להם ברחו. ברחו מחציתם... באו החצי הנשאר ואמרו: שיתנו חכמים איתנו. אמר להם: לא. אמרו" בורחים אנו. אמר להם: ברחו. ברחו כולם, נשאר כובס אחד... רבי שהיה מנהיגם של החכמים בעת ההיא, שומר על האינטרס של החכמים (אי תשלום מיסים) עד כדי כך שהוא מוכן שיערקו כל עם הארץ (יהודים שאינם שייכים לחברת הלומדים) מן העיר.

פטור מתשלום עבור בטחון - ריש לקיש

רבי יהודה הנשיא הטיל את התשלומים עבור בניית חומה מסביב לעיר גם על חכמים. אמר לו ריש לקיש: חכמים אינם צריכים שמירה. ולמה? ככתוב: אני חומה ושדי כמגדלות חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו הם תלמידי החכמים.

אליטה אינטלקטואלית - חברת הלומדים

לימוד תורה כרוך ביסורים (מאמץ) ובנוסף מפסיד הלומד את ההכנסה שהיה יכול להפיק מפעילות אחרת שזה בשפת הכלכלה "ההוצאה האלטרנטיבית". אלעזר בן הורקנוס מפסיד את היבול שהיה מניב השדה, לו היה נשאר במשק וחורש. אילפא ויוחנן עומדים בפרשת דרכים ועליהם לבחור בין לימוד לבין מסחר ומסתבר שהאחד כרוך בהפסדו של האחר. כדי שאדם יבחר בלימוד יש למשוך אותו. רבי יוחנן מושך את ריש לקיש החרמן בהציעו לו את אחותו היפה לאישה ואת רבי עקיבא משכה אשתו ללמוד בהציעה להיות לו אישה. אפשר לדחוף אותו. שמעון בר יוחאי ובנו ישבו שתיים עשרה שנה במערה ולמדו תורה מפחד הרומאים. לדחוף אפשר גם בעונשים. שמעון ובנו שרפו בעיניהם את האנשים. אפשר לקחת דוגמא מגדולים. מה עושה אלוהים? שלוש שעות ביום לומד תורה ושלוש מלמד דרדקים. אפשר להבטיח עולם הבא. רבי עקיבא קיבלו בעקבות התעקשותו להקהיל קהילות ברבים וללמד תורה. ואפשר גם לגמול על המאמץ הכרוך בלימוד ועל הוויתור על ההכנסה החלופית באמצעים כלכליים. לסגור לו את השוק, לתת פטור ממיסים לוותר על תשלום עבור ביטחון ואפילו להציל מרעב בשנת בצורת.

ממה עשוי סף הכניסה למסדר? סיפור רבי עקיבא מראה שלא המוצא ולא העיסוק הקודם וסיפור ריש לקיש מעלה חשש שכן.

רבי יוחנן מזכיר לריש לקיש את מוצאו השודדי בהערת אגב. ריש לקיש נעלב עד עומק נשמתו אבל הגמרא אינה משאירה את השאלה פתוחה. היא אומרת בפירוש: שלושת הכתרים הם כתר מלכות כתר כהונה וכתר תורה. כתר מלכות לזרעו של דויד, כתר כהונה לצאצאיו של אהרון וכתר תורה כל הרוצה ייטול. זה מובילות חברתית ומריטוקרטית. בסופו של דבר הכי הכי חשובה הערכה. הערכה של הלימוד בחברה. לכך מכוונים כמעט כל סיפורי הגמרא. מה עושה אלוהים? לומד ומלמד תורה. מה אישה טובה? שולחת את בעלה ללמוד גמרא. איזהו בן אדם טוב? בן שעוזב את המשק וגולה למקום תורה או בן שלומד ערום ורעב עם אביו במערה. אפילו שודד, אם ילמד כראוי, יהיה גדול בתורה.

אליטיזם - המחיר

ליצירת מסדר מורם מעם יש מחיר. הראינו איך כל הגמרא עובדת בהרמת חברת הלומדים (המסדר) מעל המוני העם וראינו גם אלו פירות יכולה ההרמה הזו לתת מבחינת היחס של החברה ללימוד וללומדים, אבל הגמרא לא מתעלמת מן המחיר. לכל סיפור מאלה

שהצגנו יש סיפור משלים שמראה את המחיר. כך למשל לסיפור "רבי פתח את אוצרו בשני רעב" צמוד הסיפור הבא: דחק רבי יוחנן בן עמרם ונכנס, אמר לו: רבי פרנסני. אמר לו: בני קרית? אמר לו: לא. שנית? אמר לו: לא. אם כך במה אפרנסך? פרנסני ככלב וכעורב. פירנס אותו... אמר לפניו רבי שמעון בר רבי: שמא יוחנן בן עמרם תלמידך הוא. בדקו ומצאו שכך הוא. אמר רבי יכנסו כולם. לי נשמע סיפור יוחנן בן עמרם כמו סיפור האוונגרד של רבי קרל מרכס. המהפכן היהודי שכנראה כך ראה את עצמו.

הגמרא מבינה לליבו של אילפא שרוצה גם עסקים וגם כתר תורה. וכאשר עלה על התורן ובקש: "חודו לי חידה אם לא אפתור אותה אפול למים ואטבע" שולחת לו הגמרא זקן אחד שחד לו חידה לא קשה במיוחד כדי שיוכל לרדת מן התורן וכבודו לא יאבד.

גם לסיפור המערה של שמעון בר יוחאי ישנו סיום מהפך. וכך זה הולך: יצאו ראו אנשים חורשים וזורעים, אמר: מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה. כל מקום שנותנים בו עיניהן – מייד נשרף. אבל לא כך מסתיים הסיפור. ההמשך: יצתה בת קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערתכם. חברת הלומדים אליטה למדנית נחוצה וחשובה, אבל העולם אינו יכול להתקיים ללא אנשים חורשים וזורעים.

בת קול שלחה אותם לעוד שנים עשר חודשים במערה. למה? עונש או שיעור? אני חושב שיעור. שילמדו שהעולם הוא מערכת הכוללת את חברת הלומדים ואת עם הארץ ומערכת הוצא ממנה חלק אחד לא תפעל כלל.

און כלאיים

חברת הלומדים נבנתה במשך כאלף וחמש מאות שנה בתחילה ביהודה, אחר כך בגליל, אחר כך בבל בספרד בצרפת בגרמניה אוסטריה והונגריה ולבסוף בפולין אוקראינה ליטה ורוסיה. הביזור, הלימוד ולימוד הגמרה הקנו ליהודים יתרון השרדותי בתקופת האלף השני (מ-850 – ועד 1850) עליו סיפרתי בנייר "קהילות אשכנז באלף השני" (אשכנז מפורטוגל ועד רוסיה) (ראה באתר כאן). במאה ה-19 כאשר יצאו היהודים בגרמניה ואוסטריה-הונגריה מן הישיבה לאוניברסיטה נוצר הרנסנס הגרמני פריחה שלא נודעה כדוגמתה של התרבות דוברת גרמנית. פריחה שהיהודים היו השאור בעיסה שלה. אני מכנה את המצב הזה "און הכלאיים" שבין הישיבה לאוניברסיטה. תקופה בה כבר למדנו מתמטיקה פיזיקה ורפואה ועדיין לא איבדנו את הכבוד והערכה שנתנה החברה כולה ללימוד ללומדים ולמלמדים. און כלאיים כזה היה לא רק בתקופה ההיא ולא רק בארצות דוברות גרמנית. אפשר לזהות אותו בתור הזהב בספרד, ברוסיה בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20, בארה"ב של סוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 ואפילו בישראל של אמצע המאה ה-20. זה און הכלאיים שמניב לנו עכשיו פרסי נובל, אבל און כלאיים פועל רק בדור אחד או שניים. מה צריך לעשות כדי להמשיך ולזכות?